

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СУМСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

Кафедра екології та ботаніки

«Затверджую»

**Завідувач кафедри
екології та ботаніки**

_____ (В.Г. Скляр)

«__» _____ 2019 р.

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

БВВ. 16 – Соціальна екологія

Спеціальність: 101 «Екологія»

Факультет: *Агротехнологій та природокористування*

2019-2020 н. р.

Робоча програма з *Соціальна екологія* для студентів спеціальності 101 «Екологія».

Розробники: *к.б.н., доцент Клименко Г.О.*

Робочу програму схвалено на засіданні кафедри екології та ботаніки

Протокол № 14 від 8.04. 2019 р.

Завідувач кафедри _____ **(В.Г. Скляр)**
(підпис) (прізвище та ініціали)

Погоджено:

Декан факультету _____ (І.М. Коваленко)

Декан факультету _____ (І.М. Коваленко)

Методист навчального відділу _____ (Г.О. Бабошина)

Зареєстровано в електронній базі: дата: _____ 2019 р.

1. Опис навчальної дисципліни

Найменування показників	Галузь знань, напрям підготовки, освітньо-кваліфікаційний рівень	Характеристика навчальної дисципліни	
		денна форма навчання	заочна форма навчання
Кількість кредитів – 3	Галузь знань: 10 Природничі науки (шифр і назва)	За вибором	
	Спеціальність: 101 «Екологія» (шифр і назва)		
Модулів – 2	ОС: бакалавр	Рік підготовки:	
Змістових модулів: 2		2019-2020-й	2019-2020-й
		Курс	
		2	2
Загальна кількість годин - 90		Семестр	
		3-й	3-й
Тижневих годин для денної форми навчання: аудиторних – 2,9 самостійної роботи студента - 3,1		Лекції	
		14 год.	2 год.
		Практичні, семінарські	
		30 год.	-
		Лабораторні	
		-	
		Самостійна робота	
46 год.	88 год.		
Індивідуальні завдання:			
Вид контролю: залік			

Співвідношення кількості годин аудиторних занять до самостійної і індивідуальної роботи становить:

для денної форми навчання - 50,0/50,0 (44/46)

2. Мета та завдання навчальної дисципліни

Мета: розширення і поглиблення знань студентів з економічних, соціальних, екологічних і політичних проблем сучасного суспільства та шляхів їх розв'язання, формування екологічної свідомості та культури, спонукання студентів до активізації процесу самопізнання, трудової активності, підприємництва, мобільності й адаптивності до екологічних, економічних, соціальних вимог сьогодення.

Завдання: дати студентам загальне уявлення про причини виникнення, масштаби та можливі наслідки сучасної кризи у взаємовідносинах людського суспільства і природи, ознайомити з основами науки про соціоекосистеми і гармонізацію взаємодії людського суспільства і природи.

У результаті вивчення навчальної дисципліни студент повинен:

знати:

мету та завдання дисципліни; понятійно-термінологічний апарат соціоекології, закони взаємовідносин системи «природа-людина-техніка»; історію розвитку і екологічні наслідки взаємовідносин людського суспільства і природи; основи вчення В.І. Вернадського по ноосферу, характеристики і класифікацію соціоекосистем; особливості, проблеми та шляхи реалізації екологічної політики в межах планети, регіонів, окремих держав, локальних територій; демографічні та соціальні проблеми планети та окремих регіонів, їх вплив на біосферу та її складові; основні положення стратегії стійкого (сталого) розвитку; особливості розвитку соціосфери і техносфери за останні 100-150 років, умови стійкості біосфери і розвитку людства.

уміти:

визначати форми та способи своєї участі в житті суспільства; вирішувати конкретні завдання, які забезпечують соціально економічний прогрес держави, створювати і впроваджувати нові наукові природо- та ресурсозберігальні технології; здійснювати інноваційну діяльність; аналізувати і співставляти соціально-економічні, екологічні ситуації та визначати взаємозв'язки між ними; виявляти причини, які викликають погіршення стану довкілля, визначати шляхи його покращення соціально-політичними заходами; застосовувати на практиці основні положення стратегії стійкого розвитку з метою гармонізації відносин «людина-природа» відносно окремої території, регіону, держави, людства загалом; роз'яснювати екологічну, соціальну і економічну політику держави та міждержавних інституцій, аналізувати закони і нормативно-правові документи.

3. Програма навчальної дисципліни Затверджена Вченою радою СНАУ від 03.07.2018 р.

Змістовий модуль 1. *Поняття, об'єкт, функції, завдання та методологія соціальної екології. Взаємодія людини, довкілля та суспільства.*

Тема 1. *Об'єкт, предмет та система основних понять соціальної екології. Завдання соціоекології. Методологія соціальної екології.* Об'єкт соціоекології. Предмет соціоекології. Основні поняття соціоекології. Завдання соціоекології як науки. Методи соціоекології, їх класифікація. Специфічно наукові методи соціоекології: системний, комплексний, соціально-екологічне моделювання, соціально-екологічне прогнозування. Система законів соціоекології.

Тема 2. *Взаємодія суспільства та природи в процесі історичного розвитку.* Етапи взаємодії суспільства та природи. Природа та соціальне буття людини. Процес становлення взаємовідносин в системі «суспільство-природа» в контексті розвитку глобальної соціоекосистеми. Вплив людського суспільства на природу на різних етапах розвитку людства. Особливості взаємовідносин у системі «суспільство-природа» на сучасному етапі. Природокористування як особливий процес взаємодії суспільства з природою.

Тема 3. *Географічні та біологічні елементи взаємодії суспільства та природи.* Географічне середовище та географічна оболонка Землі. Етапи формування географічної оболонки, її розміри. вплив людини на географічну оболонку. Соціально-економічна географія як основа соціоекології.

Взаємозв'язок еволюції людини і біосфери. Біосфера як область взаємодії суспільства та природи. Вплив людської діяльності на рослинний та тваринний світ. Перехід біосфери в якісно новий стан – ноосферу. Ноосфера – нова, вища стадія розвитку біосфери.

Тема 4. *Техніко-технологічні та економічні аспекти взаємодії суспільства та довкілля.* Термін «технологія» та його зміст. Технологічні революції. Поняття техногенезу та його основні риси. Техногенний тиск на довкілля. Екологічні технології та їх застосування.

Економічні аспекти взаємодії суспільства та природи. Сутність протиріччя між економікою та екологією. Узгодження економічних, соціальних та екологічних аспектів людської діяльності.

Змістовий модуль 2. *Соціально-екологічні та економічні проблеми взаємовідносин у глобальній соціоекосистемі. Правові аспекти взаємодії суспільства і довкілля.*

Тема 5. *Соціально-демографічні проблеми сучасного людського суспільства.* Чисельність населення Землі як екологічний фактор. «демографічний вибух» та його наслідки. Демографічні проблеми окремих регіонів Землі та країн. Соціальні проблеми, викликані «демографічним вибухом». Бідність як один із основних чинників негативного впливу на довкілля. Сучасні соціально-демографічні проблеми і можливості біосфери. Шляхи подолання соціально-демографічних проблем людства.

Тема 6. Вплив сучасної світової соціоекосистеми на використання природних ресурсів. Природокористування та природні ресурси як економічні поняття. Особливості використання природних ресурсів на різних етапах розвитку людського суспільства. Обмеженість природних ресурсів. Принципи природокористування. Економіка природокористування. Раціональне використання природних ресурсів.

Тема 7. Науково-технічна революція як передумова вирішення еколого-економічних проблем. Поняття науково-технічної революції та основні етапи її розвитку основні напрями НТР. Екологічний зміст НТР. Вплив людської діяльності на довкілля в епоху НТР.

Тема 8. Система понять соціоекологічного права. Правове регулювання соціоекологічних взаємовідносин в Україні. Поняття і система соціоекологічного права. Основні етапи формування соціоекологічного права. Правове регулювання суспільних відносин у сфері взаємодії суспільства і природи. Джерела соціоекологічного права. Правові аспекти гармонізації взаємодії суспільства та природи. Правове регулювання соціоекологічних взаємовідносин в Україні.

Тема 9. Стійкий розвиток як передумова гармонізації взаємовідносин суспільства і довкілля. Проблеми оптимізації та гармонізації системи «суспільство-довкілля». Стратегія стійкого розвитку – історія виникнення та основний зміст. Поняття стійкого розвитку та основні принципи. Завдання, які стосуються політики в галузі довкілля та розвитку і витікають із концепції стійкого розвитку. Конференції ООН зі сталого розвитку та їх роль і місце у визначенні природоохоронної політики країн світу. Національні стратегії переходу країн світу до стійкого розвитку.

Тема 10. Екологічна освіта, наука і культура як передумова сталого розвитку людства. Поняття екологічної освіти, науки та культури, їх зміст. Екологізація освіти. Екологічна просвіта населення. Екологічна життєдіяльність як прояв екологічної культури. Екологічна освіта та просвіта як передумова стійкого розвитку.

Тема 11. Екологізація людської діяльності – парадигма сучасного життя. Екологізація людського мислення та буття. Екологічні імперативи. Екологізація людської діяльності – парадигма сучасної політики, економіки, культурного та духовного життя.

Тема 12. Соціально-екологічна політика в Україні. Екологічна освіта та просвіта в Україні. Екологізація політики, науки, культури освіти в Україні: досвід, досягнення, проблеми та перспективи на майбутнє. Концепція безперервної екологічної освіти.

4. Структура навчальної дисципліни

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин											
	денна форма						Заочна форма					
	Усьо - го	у тому числі					усьо го	у тому числі				
		л	п	ла б	ін д	с.р .		л	п	ла б	ін д	с.р .
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Модуль 1. <i>Поняття, об'єкт, функції, завдання та методологія соціальної екології. Взаємодія людини, довкілля та суспільства.</i>												
Змістовий модуль 1. <i>Поняття, об'єкт, функції, завдання та методологія соціальної екології. Взаємодія людини, довкілля та суспільства.</i>												
Тема 1. Об'єкт, предмет та система основних понять соціальної екології. Завдання соціоекології. Методологія соціальної екології.	8	1	2	-	-	5	10	2				8
Тема 2. Взаємодія суспільства та природи в процесі історичного розвитку.	7	1	2	-	-	4	10					10
Тема 3. Географічні та біологічні елементи взаємодії суспільства та природи.	6	1	2	-	-	3	10					10
Тема 4. Техніко-технологічні та економічні аспекти взаємодії суспільства та довкілля.	9	1	4	-	-	4	10					10
Разом за змістовим модулем 1	30	4	10	-	-	16	40	2				38
Разом за модуль 1	30	4	10	-	-	16	40	2				38
Модуль 2. <i>Соціально-екологічні та економічні проблеми взаємовідносин у глобальній соціоекосистемі. Правові аспекти взаємодії суспільства і довкілля.</i>												
Змістовий модуль 1. <i>Соціально-екологічні та економічні проблеми взаємовідносин у глобальній соціоекосистемі. Правові аспекти взаємодії суспільства і довкілля.</i>												
Тема 5. Соціально-демографічні проблеми сучасного	8	2	2			4						

людського суспільства.												
Тема 6. Вплив сучасної світової соціоекосистеми на використання природних ресурсів	8	2	2			4						
Тема 7. Науково-технічна революція як передумова вирішення еколого-економічних проблем.	9	1	4			4						
Тема 8. Система понять соціоекологічного права. Правове регулювання соціоекологічних взаємовідносин в Україні.	9	1	4			4						
Тема 9. Стійкий розвиток як передумова гармонізації взаємовідносин суспільства і довкілля.	7	1	2			4						
Тема 10. Екологічна освіта, наука і культура як передумова сталого розвитку людства	7	1	2			4						
Тема 11. Екологізація людської діяльності – парадигма сучасного життя.	7	1	2			4						
Тема 12. Соціально-екологічна політика в Україні. Екологічна освіта та просвіта в Україні.	5	1	2			2						
Разом за змістовим модулем 1	60	10	20			30						

Разом за модуль 2	60	10	20			30						
Усього годин	90	14	30			46	90	2				88

5. Теми та план лекційних занять

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1	<p>Тема 1. Об'єкт, предмет та система основних понять соціальної екології. Завдання соціоекології. Методологія соціальної екології.</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Оберт соціоекології. 2. Предмет соціоекології. 3. Основні поняття соціоекології. 4. Завдання соціоекології як науки. 5. Методи соціоекології, їх класифікація. 	2
2	<p>Тема 2. Взаємодія суспільства та природи в процесі історичного розвитку.</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Етапи взаємодії суспільства та природи. 2. Природа та соціальне буття людини. 3. Процес становлення взаємовідносин в системі «суспільство-природа» в контексті розвитку глобальної соціоекосистеми. 	2
3	<p>Тема 3. Географічні та біологічні елементи взаємодії суспільства та природи.</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Географічне середовище та географічна оболонка Землі. 2. Вплив людини на географічну оболонку. 3. Взаємозв'язок еволюції людини і біосфери. 4. Біосфера як область взаємодії суспільства та природи. 5. Вплив людської діяльності на рослинний та тваринний світ. 6. Перехід біосфери в якісно новий стан – ноосферу. 	2
4	<p>Тема 4. Техніко-технологічні та економічні аспекти взаємодії суспільства та довкілля.</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Термін «технологія» та його зміст. 2. Технологічні революції. 3. Поняття техногенезу та його основні риси. Техногенний тиск на довкілля. 4. Екологічні технології та їх застосування. 5. Економічні аспекти взаємодії суспільства та природи. 	2
5	<p>Тема 5. Соціально-демографічні проблеми сучасного людського суспільства.</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Чисельність населення Землі як екологічний фактор. 2. «Демографічний вибух» та його наслідки. 3. Демографічні проблеми окремих регіонів Землі та країн. 4. Соціальні проблеми, викликані «демографічним вибухом». 	2

	5. Бідність як один із основних чинників негативного впливу на довкілля.	
6	Тема 6. Вплив сучасної світової соціоекосистеми на використання природних ресурсів. 1. Природокористування та природні ресурси як економічні поняття. 2. Особливості використання природних ресурсів на різних етапах розвитку людського суспільства. 3. Обмеженість природних ресурсів. 4. Принципи природокористування. 5. Економіка природокористування. 6. Раціональне використання природних ресурсів.	2
7	Тема 7. Науково-технічна революція як передумова вирішення еколого-економічних проблем. Система понять соціоекологічного права. Правове регулювання соціоекологічних взаємовідносин в Україні. 1. Поняття науково-технічної революції та основні етапи її розвитку основні напрями НТР. 2. Екологічний зміст НТР. 3. Вплив людської діяльності на довкілля в епоху НТР. 4. Поняття і система соціоекологічного права. Основні етапи формування соціоекологічного права. 5. Правове регулювання соціоекологічних взаємовідносин в Україні.	2
	Разом	14

6. Теми лабораторних занять

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1	Тема 1. Характеристика основних етапів становлення соціоекології як окремої науки.	2
2	Тема 2. Ознайомлення з основними поняттями та термінами соціальної екології.	2
3	Тема 3. Вивчення основних методів досліджень соціоекології.	2
4	Тема 4. Аналіз історичних етапів взаємодії суспільства та природи.	2
5	Тема 5. дослідження основних проблем природокористування, його видів та впливу на довкілля.	2
6	Тема 6. Аналіз впливу людської діяльності на довкілля.	2
7	Тема 7. Дослідження соціоекологічних проблем регіону.	2
8	Тема 8. Аналіз економічних аспектів взаємодії суспільства і природи.	2
9	Тема 9. Розрахування за загальними показниками	2

	демографічної ситуації регіону.	
10	Тема 10. Діагностика соціоекологічних проблем та визначення їх впливу на характер взаємодії суспільства та довкілля.	2
11	Тема 11. Оцінювання ролі науково-технічного прогресу в гармонізації взаємовідносин суспільства та природи	2
12	Тема 12. Аналіз правових аспектів впливу суспільства на довкілля.	2
13	Тема 13. дослідження міжнародно-правового регулювання взаємовідносин у глобальній соціоекосфері.	2
14	Тема 14. Розроблення основних принципів шляхів формування соціально-екологічної культури.	2
15	Тема 15. Дослідження соціально-екологічної політики в Україні.	2
	Разом	30

1. Самостійна робота

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1	Тема 1. Об'єкт, предмет та система основних понять соціальної екології. Завдання соціоекології. Методологія соціальної екології. Специфічно наукові методи соціоекології: системний, комплексний, соціально-екологічне моделювання, соціально-екологічне прогнозування. Система законів соціоекології.	4
2	Тема 2. Взаємодія суспільства та природи в процесі історичного розвитку. Вплив людського суспільства на природу на різних етапах розвитку людства. Особливості взаємовідносин у системі «суспільство-природа» на сучасному етапі. Природокористування як особливий процес взаємодії суспільства з природою.	4
3	Тема 3. Географічні та біологічні елементи взаємодії суспільства та природи. Соціально-економічна географія як основа соціоекології. Перехід біосфери в якісно новий стан – ноосферу. Ноосфера – нова, вища стадія розвитку біосфери.	4
4	Тема 4. Техніко-технологічні та економічні аспекти взаємодії суспільства та довкілля. Екологічні технології та їх застосування. Економічні аспекти взаємодії суспільства та природи. Сутність протиріччя між економікою та екологією. Узгодження економічних, соціальних та екологічних аспектів людської діяльності.	4
5	Тема 5. Соціально-демографічні проблеми сучасного людського суспільства. Бідність як один із основних чинників негативного впливу на довкілля. Сучасні соціально-демографічні проблеми і можливості біосфери.	4

	Шляхи подолання соціально-демографічних проблем людства.	
6	Тема 6. Вплив сучасної світової соціоекосистеми на використання природних ресурсів. Обмеженість природних ресурсів. Принципи природокористування. Економіка природокористування. Раціональне використання природних ресурсів.	4
7	Тема 7. Науково-технічна революція як передумова вирішення еколого-економічних проблем. Науково-технічна революція як передумова вирішення еколого-економічних проблем. Поняття науково-технічної революції та основні етапи її розвитку основні напрями НТР. Екологічний зміст НТР. Вплив людської діяльності на довкілля в епоху НТР.	4
8	Тема 8. Система понять соціоекологічного права. Правове регулювання соціоекологічних взаємовідносин в Україні. Джерела соціоекологічного права. Правові аспекти гармонізації взаємодії суспільства та природи. Правове регулювання соціоекологічних взаємовідносин в Україні.	4
9	Тема 9. Стійкий розвиток як передумова гармонізації взаємовідносин суспільства і довкілля. Конференції ООН зі сталого розвитку та їх роль і місце у визначенні природоохоронної політики країн світу. Національні стратегії переходу країн світу до стійкого розвитку.	4
10	Тема 10. Екологічна освіта, наука і культура як передумова сталого розвитку людства. Екологічна освіта та просвіта як передумова стійкого розвитку.	4
11	Тема 11. Екологізація людської діяльності – парадигма сучасного життя. Екологічні імперативи. Екологізація людської діяльності – парадигма сучасної політики, економіки, культурного та духовного життя.	3
12	Тема 12. Соціально-екологічна політика в Україні. Екологічна освіта та просвіта в Україні. Екологізація політики, науки, культури освіти в Україні: досвід, досягнення, проблеми та перспективи на майбутнє. Концепція безперервної екологічної освіти	3
	Разом	46

Заочна форма навчання
Теми та план лекційних занять

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1	Тема 1. Об'єкт, предмет та система основних понять соціальної екології. Завдання соціоекології. Методологія соціальної екології. 6. Оберт соціоекології. 7. Предмет соціоекології. 8. Основні поняття соціоекології.	2

	9. Завдання соціоекології як науки. 10.Методи соціоекології, їх класифікація.	
	Разом	2

9. Методи навчання

1. Методи навчання за джерелом знань:

1.1. **Словесні:** розповідь, пояснення, бесіда (евристична і репродуктивна), лекція, інструктаж, робота з книгою (читання, переказ, виписування, складання плану, рецензування, конспектування, виготовлення таблиць, графіків, опорних конспектів тощо).

1.2. **Наочні:** демонстрація, ілюстрація, спостереження.

1.3. **Практичні:** практична робота, вправа, виробничо-практичні методи.

10. Методи контролю

1. Рейтинговий контроль за 100-бальною шкалою оцінювання ЄКТС

2. Проведення проміжного контролю протягом семестру (проміжна атестація)

3. Полікритеріальна оцінка поточної роботи студентів:

- рівень знань, продемонстрований на практичних, лабораторних та семінарських заняттях;
- активність під час обговорення питань, що винесені на заняття;
- результати виконання та захисту лабораторних робіт;
- експрес-контроль під час аудиторних занять;
- самостійне опрацювання теми в цілому чи окремих питань;
- виконання аналітично-розрахункових завдань;
- написання рефератів, звітів;
- результати тестування;
- письмові завдання при проведенні контрольних робіт.

11. Розподіл балів, які отримують студенти

Поточне тестування та самостійна робота												ЄКТС	Разом за модулі та ЄКТС	Атес-тація	Сума
Модуль 1 – 35 балів				Модуль 2 – 35 балів											
Змістовий модуль 1				Змістовий модуль 2											
Т1	Т2	Т3	Т4	Т5	Т6	Т7	Т8	Т9	Т10	Т11	Т12				
9	8	9	9	4	4	4	4	4	5	5	5	15	85 (70+15)	15	100

Шкала оцінювання: національна та ECTS

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка ECTS	Оцінка за національною шкалою	
		для екзамену, курсового проекту (роботи), практики	для заліку
90 – 100	A	відмінно	зараховано
82-89	B	добре	
75-81	C		
69-74	D	задовільно	
60-68	E		
35-59	FX	незадовільно з можливістю повторного складання	не зараховано з можливістю повторного складання
0-34	F	незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни	не зараховано з обов'язковим повторним вивченням дисципліни

12. Рекомендована література

Базова

1. Бачинский Г.А. Социозкология: теоретические и прикладные аспекты. – К.: Наукова Думка, 1991.
2. Білуха М.Т. Основи наукових досліджень: Підручник. – К.: Вища шк., 1997. – 271 с.
3. Боголюбов В.М., Прилипко В.А., Піскунова Л.Е. Стратегія сталого розвитку. – К.: НАУ, 2008.
6. Герман Дейлі. Поза зростанням. Економічна теорія сталого розвитку/пер. з англ.: Інститут сталого розвитку. — К.: Інтелсфера, 2002. – 312с.
9. Реймерс Н.Ф. Природопользование: словарь-справочник. – м.: Мысль, 1990.
10. Экологические очерки о природе и человеке (ред. Б. Гржимека). – М.: Прогресс, 1998. – с.417-470.
12. Основи соціоекології (ред. Г.О. Бачинського). – К.: Вища школа, 1995. – с.222-238.
13. Сосунова И.А. Социальная экология. Учебное пособие. – М., 1996.
14. Сосунова И.А. Социально-экологический мониторинг: методологические и методические основы. – М., 1997.
15. Сосунова И.А. Методология и методика социально-экологических исследований. – М., 1999.
16. Методи оцінки екологічних втрат: Монографія / За ред. д.е.н. Л.Г. Мельника. – Суми: ВТД „Університетська книга”, 2004. – 288 с.
17. Основи стійкого розвитку: Навчальний посібник / За заг. ред. проф. Л.Г.Мельника. – Суми: “Університетська книга”, 2005. – 654 с.
18. Україна. Природне середовище та людина. Серія карт. – К.: 1993.
19. Шаблій О.І. Математичні методи в економічній географії. – Львів: Вища школа, 1994.

20. Белявский Г.О., Варламов Г.Б., Гетьман В.В. и др. Оценка воздействия объектов энергетики на окружающую среду/Учебное пособие. – Харьков, 2002. – 359 с.
23. Корсак, К. В. Основи екології: навчальний посібник / К. В. Корсак, О. В. Плахотнік. - К. : МАУП, 1998. - 228с.
24. Основи екології та соціоекології: навчальний посібник. - Львів : Афіша, 1998. - 210с.
25. Екологія: підручник для студентів вищих навчальних закладів / під заг. Ред.. О.Є.Пахомова. – Харків: Фоліо, 2014. – 666 с.

Допоміжна

2. Гор А. Земля у рівновазі / Переклад з англ.: Інститут сталого розвитку. – К.: Інтелсфера, 2002. – 312 с.
3. Стан світу 2002 / К.Флавін та ін., пер. з англ.:
4. Охрана и оптимизация окружающей среды / Под. ред. А.А.Лаптева. – К.: Либідь, 2000. – 154 с.
5. Небел Б. Наука об окружающей среде (Как устроен мир)/Перевод з англ. Т. 1,2. – М.: Мир, 1993. Т.1. – 420 с. Т2. – 328 с.
6. Крисаченко В.С. Людина і біосфера: основи екологічної антропології/Підручник. – К.: Заповіт, 1998. – 688 с.

13. Інформаційні ресурси

1. http://stud.com.ua/4132/ekologiya/sotsialna_ekologiya
2. https://studme.com.ua/158407204132/ekologiya/sotsialnaya_ekologiya.htm